

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE “NEVRUZ” BAYRAMININ YANSIMASI

The reflection of the holiday “Novruz” in modern Azerbaijan poem

Nizami MURADOĞLU *

Öz: Nevruz Türk halklarının zengin maddi ve manevi değerlerini kapsayan bayramdır. Folklor ve klasik edebiyatımızda Nevruz çok zaman Bahar bayramı gibi kutlanmaktadır. Sözlü ve yazılı edebiyatta Nevruz-Bahar bayramı ile ilgili çok sayıda poetik örneklerle karşılaşmaktayız.

İlkbaharın gelişi, tabiatın canlanması, Nevruz-Bahar bayramı klasik edebiyatta olduğu gibi çağdaş şairlerimizin şiirlerinde de tasvir edilmiştir. Sözkonusu şiirlerde baharın gelişi, bu bayramın kendine has gelenek ve görenekleri yansıtılmıştır.

Makalede çağdaş şairlerin baharlarla ilgili yazdığı şiirlerden örnekler veriler tahlil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, nevruz, bahar, bayram, folklor, klasik, çağdaş, şiir.

Abstract: “Novruz” is the holiday of Turk people which including the rich material and sipiritual values in itself. The holiday “Novruz” is usually celebrated as a spring holiday in our folklore and classic literature. We meet many poetical samples about the holiday novruz-spring in folklore and written literature.

The first day of spring, reviving of the nature is described not only in classic literature but also in our modern poets’ poetry. Coming of the spring and the traditions of this holiday have been reflected in these poems.

In the article the examples have been analysed which are getting from modern poets’ poems writing about spring holiday.

Keywords: Azerbaijan, Novruz, spring, holiday, folklore, classic, modern, poem.

Makale Gönderim:
09.04.2017
Kabul Tarihi:
07.05.2017

*Doç. Dr. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü nizamimurad@gmail.com

GİRİŞ

Konunun güncelliği. Nevruz bayramı ve baharın gelişyle ilgili yapılan merasimlerin, törenlerin yazılı edebiyatta yerinin belirlenmesi, folklorun bu alanı ile yazılı edebiyat arasında ilginin, edebi-nazari ve edebi-bedii düşüncenin öğrenilmesi güncel problem olarak kalmaktadır. Bu bakımdan Nevruz bayramı, baharın gelişi, gece gündüzün beraberleşmesi, tabiatın yeniden canlanması bugün sadece ilmi düşünceni değil, aynı zamanda bedii yaratıcılık ile uğraşan insanların da dikkatini çekmektedir. Mevzu ile ilgili konu ve motiflere Kitab-i Dede Korkut destanlarında, Yusuf Balasakunlu'nun Kutatku-Bilik eserinde, klasik ve çağdaş şairlerimizden Nizami Gencevi, Muhammed Fuzuli, Şah İsmayıl Hatayi, Hüseyin Cavid, Samet Vurgun, Bahtiyar Vahabzade, Muhammed Hüseyin Şehriyar, Memed Araz ve başkalarının eserlerinde karşılaşılmaktadır.

Muhammed Hüseyin Şehriyar'ın "Heyder babaya selam" poeması Nevruz bayramının şiirde mükemmel yansımasıdır. Modern şairlerimizden Nüsret Kesemenli, Ramiz Rövsen, İslam Sadık, Rüstem Behrudi, Adil Cemil, Kemaleddin Kadim, Asim Yadigar, Ramiz Kusracı ve başkalarının şiirleri de bahar motifleri, Nevruz'un sembollerıyla ilgili levhalarla zengindir. Makalede okuyucu tarafından öğrenilmesi gereken bu özelliklerin kompakt şekilde yönlendirmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın konusu. Araştırmanın konusunu Azerbaycan devlet bağımsızlığı kazandıktan (1991) sonra şairlerimizin çeşitli dergilerde, kitaplarda yayınlanan Nevruz bayramı ve Bahar'la ilgili şiirleri oluşturmaktadır. Konu güncel, geniş ve ihateli olduğu için bu alanda yazılan şiirlerin sistemli şekilde öğrenilmesi önem arz etmektedir.

Esas içerik. Bütün Türk halklarının zengin maddi ve manevi değerlerinin önemli bir kısmını kapsayan Nevbahar veya Nevruz bayramı bin yıllardır büyük bir medeniyet olayı gibi devam etmektedir. Her zamanki gibi bugün de Azerbaycan'da, Türkiye'de, Altay'da, Çin'in Uygurlar yaşayan bölgelerinde, Türk halklarının yaşadığı bütün coğrafyalarda ve Orta Asya Türk devletlerinde Nevruz mart ayında Bahar bayramı gibi kutlanmaktadır.

Bu bayramın yeni günün, yeni yılın başlaması, insanlarda kanın kaynaması, ruhun tazelenmesi, rızkın bollaşması, yiyeceklerin çoğalması, bitki aleminin canlanması, ağaçların uyanması ile gözlemlenmesi onun kutsallığına inam yaratmıştır. Bundan yararlanan ahalinin bir kısmı kendi dünyagörüşlerine uygun olarak bu bayrama dini elbise giydirmeye çalışmışlar. Bunun bir sebebi cahilikten kaynaklanıyorsa, bir kısmı da bayramı adına bağladıkları kahramana sevgiden doğuyordu. Böylece, Nevruz'un asıl mahiyeti tahrif ediliyor, bu bayramın esas amacında defarmasyonlar ortaya çıkıyor ve çeşitli inançların yaranmasına yol açmaya devam ediyor.

Bununla ilgili araştırmacılarından Ağaverdi Halil şöyle belirtiyor: "... zaman geçdikçe insanlar vazgeçemedikleri ilkel dönemin geleneklerini bir çeşit uydurarak dini bayramlar olarak kabul etmişler. Nevruz'un da resmi bayram gibi kutlandığı eski ve orta çağlarda o dini efsanelerle alakalandırılmış ve ona dini bir anlam kazandırmak için uğraşmışlar".(Halil, 2014:3)

Bazı araştırmacılar ise bugünü Oğuzhan'ın tahta çıktığı gün gibi de belirtmektedirler. Şöyle ki, Türk araştırmacılarından Veli Savaş Yelok Uygur Türk Alimcan Ziyai'ye referans ederek bu konuya ilgili görüşlerini "Uygur Türklerinde Nevruz" makalesinde belirtmektedir:

"Uygur Türkçesinde "noruz" ya da "ne bahar" yıl başındaki baharın ilk gününün karşılandığı ve bunun kutlandığı güne verilen addır. Bugün nevrüz, Türkistandan başlayıp, ta Avrupaya yayılan büyük Türk milletinin vatan yaptığı ellerde sevinç içinde beklediği, kıvançla yaşadığı, sonraki nesillere gururla anlattığı büyük bayram töreninin - milli bayramının adıdır.

Büyük Hun İmparatorluğunun bahadırı Oğuzhan M.Ö.210 yılında babası Tümen Hanın (Teoman) yerine geçip tahta çıktı. M.Ö.209 yılında Türklerin tamamı onu resmen Tanrikut olarak tanıdı ve kabul etti. M.Ö.209 yılında da taht merasimi yapıldı. Bu merasim ilkbaharda yapıldı. Çünkü bu dönem Şaman inancında bayram olarak kabul ediyordu. Tahta çıkış konuşmasında Oğuzhan şu konuşmayı yapar: "*Alem, yer yüzü Gök Tanrıdan yeşile büründüğü zamanda benim milletim her köşede coştı. Halkım, Gök Tanrı şefkatine dua etsin. Türklerim sevin sin diye bugünü seçtim, ilim elim nev baharı görsünler*" (Yelok, 2005: 183).

Buradan da görüldüğü gibi, henüz Milattan önce Oğuz Han hakimiyete gelmek istediği vakit – kendisinin ifade ettiği gibi Nevruz bayramı gününü tercih etmiştir. Böylece, Türklerin "Nevruz" dedikleri veya "Nevbahar" adlandırdıkları bayramın tarihi daha eskilere dayanıyor.

Başka bir versiyonla ilgili filoloji ilimleri doktoru, profesör Muharrem Kasımlı şöyle yazıyor: "Nevruz - Yenigün bayramının dirilik, oyanış, kurtuluş günü gibi ulusumuzun hafızasında güçlü bir şekilde yer etmesinin bir sebebi de bugünün bir sıra belirtilerinin Ergenekon'la bağlılığıdır. Ebülkazi Bahadır Han kendisinin ünlü Şecereyi Türki eserinde Türklerin Ergenekon'daki demir dağları delerek Bozkurt'un başkanlığı, yol göstericiliğiyle karanlıktan kurtuluşa çıktıkları günü unutmadıklarını ve her sene aynı günü bayramı kutladıklarını belirtiyor. Bu anlamda Ergenekon'dan çıkış-kurtuluş Yenigün gibi, Bozkurt bayramı gibi kutsaldır" (Kasımlı, 1999: 55).

Araştırmacı Ramin Allahverdi geniş kapsamlı araştırmalardan sonra Takvim mifleri ve Nevruz kitabında belirtmektedir: "Nevruz bayramı her herhangi bir dini, yahut dini-felsefi telimler (ateşperstlik vb.) esasında formalaşmamıştır. Aksine, bu bayram arkaik bir ritual olarak kendinin ritual sembolleri ve bir çok diğer mifoloji mazmunu ile sonralar formalaşmış dini görüşlere, dini-felsefi telimlere etki göstermiştir" (Allahverdi, 2013: 164).

Bizim düşüncemize göre ise Nevruz bayramı bir mutluluk, şenlik merasimi olmakla Türk halklarının geleneksel merasimidir. Bunun arkasında dini mahiyet taşıyan hiç bir şey yoktur. Bu bayram Sumer ve Turan takvimi ile yeni yılın birinci günü olarak Miladi takvimle Mart ayının 21`de gece gündüzün beraberleştiği gün kutlanır. Halk inancında yeni günün başlanmasını ise suda balığın sırtı üste çevrilmesi anından kabul ediyorlar. Söylenene göre o anda gece gündüz beraberleşir.

Aynı gün bayram günü, ondan önceki akşama bayram akşamı denir. Yeni günün başlaması ile ilkbaharın gelişi, yeni yılın ilk günü aynı güne denk gelmektedir. İlginç bir mantıkla bilginlerimiz ilkbahar mevsiminin bu çağına nev veya ilk epitetleri ekleyerek “nevbahar”, “ilk bahar” diye ad vermişler. Diğer mevsimlerin hiç birine buna benzer epitet eklenmemiştir.

Amacımız baharın gelişiyle ilgili onun bedi örneklerde yansımaları göstermektir. Klasik ve halk edebiyatında karşılaştığımız örnekler Nevruz-Bahar bayramının her zaman halk bilgelerinin dikkatinde olduğunu, halk bilgeliliğini, milli manevi değerleri geleneksel şekilde muhafaza ettiklerini göstermektedir. Dedelerimiz ilkbaharın gelişiyle çevrelerinde olan bütün varlıklarda bir canlanma, tazelenme olduğunu görerek, evrende oluşan yeniliklere değer vermeğe çalışmışlar.

XI.yüzyılda yaşamış Yusuf Balasakunlu`nun “Kutatgu-Bilik” eserinde baharın gelişi özel bir aşkla tasvir edilmiştir:

Önce Şark`tan esdi bahar yelleri,
Sonra etir saçtı cennet gülleri.
Deyesen bir azca boz idi dünya,
Elvan renkler ile bezendi dünya.
Çekdi devlet yayı sefalı bahar,

Kışa hükm eledi: - kenar ol, kenar (Balasakunlu, 1998: 23).

Muhammed Fuzuli de baharın gelişini sevgi ile tasvir etmiştir. Şair baharın gelişinden cihana hoş demler kısmet olduğu gibi, insanın da kalbinin sevinç hissi ile dolduğunu belirtmektedir:

Nevbahar oldu, cihanın yine hoş demleri var,
Bağın al hüsnu güzel, lale gibi dilberi var.

Göy çimenlerde çiçekler verir insana fereh,

Bele nimetler ile fahrelesen, çok yeri var (Fuzuli, 1988: 494).

Şah İsmayıl Hatayi`nin eserlerinde de bahar konusu önemli yere sahiptir. “Bahariye” şiirinde ilkbaharın gelişi özel bir zevkle - insanda oluşan değişikliklerle, yani

aşk aleminde yeni bir hevesin yaranması, kuşların dile gelmesi, içgüdülerin oyanması çerçevesinde keyfin iyiye doğru yönelmesi bedi boyalarla renklenmiştir:

Kış gitti, yine bahar geldi,

Gül bitti ve lalezar geldi.

Kuşlar hamısı fegane düşdü,

Eşk odu bu cane düşdü (Hatayi, 2005: 245).

Hatta, Sovyet devrinin başlangıç zamanlarında Hüseyin Cavid, Abdulla Şaik, Cefer Cabbarlı gibi yazarlar da baharla ilgili şiirler yazmış, bu bayramı Bahar bayramı olarak belirtmişler. Cefer Cabbarlı'nın "Bahar" şiirinden bir bendi burada hatırlatmakta fayda vardır:

Nevbahar oldu, güneş şölenenib nur saçır,

Kar erir, seller akır, ot göyerir sahrada.

Yeni çıkmış güle baktıkça da bülbül dil açır,

Gül budağına konup nağme okur azade (Cabbarlı, 2005: 47)

Göründüğü gibi ister klasik edebiyatımızda, isterse de halk edebiyatında bahar konusu her zaman gündemde olmuş, bütün zamanlarda güncelliğini koruyup saklamıştır.

Güneyli şairimiz Muhammed Hüseyin Şehriyar'ın "Heyder babaya selam" poemasında Nevruz-Bahar bayramının sembolleri kuyumcu titizliği ile belirtilmiştir. Bayram akşamlarında kuşların okuması, nişanlı kızın nişanlısı için nakışlı bey çorabı örmesi, yahut nişanlı oğlanın bacadan şal sallaması, çarşambada ateş üzerinden atlamak gibi adetlerin şiirde tasvir ve terennüm edilmesinin çok büyük önemi vardır. Çünkü sözkonusu rituallar Şehriyar şiirinde bedi ifa tarzı ile direkt poetik hafızadan genetik hafızaya geçmektedir:

Bayram idi, gecekuşu okurdu,

Adaklı kız bey çorabı tokurdu.

Her kes şalın bir bacadan sokurdu.

Ay ne güzel kaydadı şal sallamak,

Bey şalına bayramlığın bağlamak (Şehriyar, 2005: 41)

Yahut:

Bakıçının sözü-sovu, kağızı,

İneklerin bulaması, ağızı.

Çarşambanın girdekanı, mövizi.

Kızlar deyer: “Atıl-matıl, çarşamba,

Ayna tekin bahtım açıl, çarşamba (Şehriyar, 2005: 41).

Belirtmek gerekir ki, yazın “nevbahar”, “ilk bahar” adlandırılması önemlidir ve Nevruz bayramı ile bir kapsamda öğrenilmelidir. Şöyle ki, “Nevruz” kelimesinin etimolojisi ile ilgili olarak sonsuz fikirler bugün edebiyat biliminde, folklor biliminde faaliyet gösteren araştırmacıların eserlerinde belirtilmiş, çoğu da birbirini tekrarlayarak aynı kanaate gelmişler. Maalesef bu araştırmacıların bir çoğu Nevbahar kelimesine önem vermeden araştırmalarını sürdürmüşler. Bazı araştırmacılar Nevruz kelimesinin Fars kökenli olduğu ile ilgili görüşlerini ireli sürseler de, bu görüşler hiç de bir anlamlı olarak kabul görmemektedir.

Nevruzu Zerdüştlükle alakalandıran araştırmacılar daha çok bunu bayramdan önce kutlanan Ahırçarşamba gecesi yapılan ateşfeşanlıkla bir ilgisi olduğunu ireli sürüyorlar. Aynı zamanda burada Şamanizmin izleri de kendisini muhafaza etmektedir. Sovyet döneminde bu bayramın kutlanmasına izin verilmemesine rağmen bir çok ilçe ve illerde, özellikle de Ordubat ilinde ahali kendi itikatından vazgeçmemiş, Nevruz`u özel coşku ile kutlamışlar. Bugün de Ahırçarşamba`da dağ başlarında, yüksek yerlerde, kiremitsiz çatılarda şenlik ateşi yakılır, ateşin çevresinde halk dansı olan yallı yapılır. Merasimde “Atıl-batıl çarşamba, bahtım açıl, çarşamba”, ağırlığım-ugurluğum bu odda yansın” söyleyip ateşin üzerinden atlarlar. Küçük kağıt yıldızlayan fişekler atıp ateşfeşanlık yapılır, lopalar yakılır ve böylece kötü ruhları korkutup kaçırabildiklerine inanılır.

“Ağırlığım-ugurluğum bu ateşte yansın” ifadesini izah edelim. Bazen bu ifadeni doğru anlamayanlar ağırlık, uğurluk kelimelerini ayrıca kullanıyorlar ve bu da “ugurluğun” ateşte yakılması gibi yanlış anlaşmaya sebep oluyor. Doğal olarak “uguru” yakmak hoş değildir. Bu törende de “ugurun” yakılmasıyla ilgili bir şey yoktur. Burada ifade “ağırlık”tır, sadece kelimenin şiddet derecesini artırmak amacıyla “ağırlığım-ugurluğum” kullanılıyor. Dilimizde bu tip kalıp ifadelerin kullanılmasıyla sık sık karşılaşırız. Örneğin: et-met, kent-ment, kepik-kuruş vb.

Ramazan Kafirli ateş yakmak ritüelına Kitab-i Dede Korkut`ta yer verildiğini belirtmektedir. Od anlamı Kitab-i Dede Korkut eposunun ruhuna çökmüştür. Boyların birisinde Kanturalı Selcan Xatunu getirmek için yabancı ülkeye- Trabzon`a gittiğinde babası Kanlı Koca oğlunu bu niyetinden vazgeçirmek istediği gösterilmektedir. Kanturalı ise ateşin yardımıyla geçilmez yerleri atlayacağını bildirir. Dede Korkut insanları içten saf, kudretli görmek istiyor. Onun için de manevi alemden bahseden düşünceleri ateşle alakalandırmayı tavsiye ediyor. Oğuzların geleneğine göre tongal, yani şenlik ateşi birlik ve beraberliye çağrış sembolüdür.

Nevruzun kökeni ile ilgili araştırmacı Razim Aliyev Nevruz`un yıldızlı gök yüzünün müşahedesine dayanan mifoloji dünyagörüşü bazasında yaranmış termin olduğu kanaatine gelmektedir (Aliyev, 2015: 91).

Bize göre Nevruz kelimesinin etimolojisi Nevbahar kelimesi ile birlikte bakılmalıdır:

a) Nevruz Nevbahar kelimesine eşanlamli olsa da, aslında Nevbahar kadar büyük anlama sahip değildir.

b) Nevruz bayramı Türk coğrafyasının bütün memleketlerinde kutlanır ve kelimenin çeşitli dialekt şekilleri mevcuttur. Kelimenin etimolojisiyle ilgili ilmi sonuca varmak için bütün varyantlar incelenmeli ve bu zaman Türk dilinin kendi olanakları dikkate alınmalıdır.

Rakamların semboli. Baharın nevbahar-ilk bahar adlandırılması sembolik anlam taşıyor. İlk kelimesi birinci anlamına gelmektedir. Bunu "yılın ahir çarşambası" ifadesi de kapsıyor. "Çarşamba" üçüncü gündür. Ateş yakmak, ateşfeşanlık eğlenceleri akşam yapılır. Çarşamba günü eski yılın sonuncu haftasını yarıya bölüyor, yazın ilk gününe sayılı günlerin kaldığını gösteriyor. Eski Türk tefekküründe yıl iki yere ayrılıyor: ilkbahar; kış. İlk bahar-nevbahar, yaz, son bahar-güz olmakla üç kısımdan, 9 aydan oluşmaktadır. Osmanlı Türkleri şimdi de yaz diyorlar. Kış 3 ay, 3 kısımdan oluşmaktadır: büyük çille, küçük çille, boz (gri) ay. Dedelerimiz 9 ay çalışıp, 3 ay dinlenmeyi tercih etmişler, bu, özellikle köy tarımcılık işleri ile ilgili olmuştur. Halk deyimlerinin içinde "dokkuzu üçe çarpamadın mı?" (Ordubat folklor örnekleri) ifadesi de bu anlamda kullanılmaktadır.

Nizami Gencevi "Sırlar Hazinesi" eserinde "İnsanın yaranması hakkında" düşüncelerini nazımla söylerken yılı iki mevsim – yaz (ilkbahar), kış gibi ifade etmiştir:

O sebepten dualar sayesinde yaranmış

Bütün bu alem ona secde eyledi yaz, kış (Gencevi, 1981: 29).

Yusuf Balasakunlu "Bahar" şiirinde "Azaplı kışı süpürüp götürdü yaz esintisi, Parlak yaz yine kurdu saadet yayını" (Balasakunlu, 1998: 23) söyleyerek yazın ilkbaharın içinde olduğu mesajını da vermiştir.

Biz buraya kadar Nevruz'un klasik edebiyatta ve halk yaratıcılığındaki yerine değindik. Çağdaş şiirimizde de Nevruz bayramı hakkında yeteri kadar şiirler yazılmış ve yazılmaya devam edilmektedir. Halk şairi Fikret Koca'nın "İlk bahar" şiirinde Nevbahar'ın özelliklerinden bahsediliyor:

Nağme sergisidi bahar bayramı,

Sevinçle, sevgiyle boyanıp yüzler.

Ele bil söz koyup bu bahar hamı,

"Evde oturmayak gerek gündüzler" (Koca, 2014: 149).

Şair baharın gelişi ile tabiatın canlandığını ve her tarafta gergin iş

yapıldığı böyle bir zamanda evde oturmayı uygun bulmuyor. Dağın, taşın çiçeklediği bir zamanda tabiat o kadar sevecenleşmiş ki, hatta toprağın altında bin senelerce yatan ölümler bile dirilebilir. Bu ifadenin halk yaratıcılığında karşılığı “yaz günü ölünü dirilder” (Ordubat folklor örnekleri) şeklindedir. Şair tefekkürü ile halk tefekkürü burada çift kanat gibi nevbaharın tecessümünde harmoni oluşturmuştur:

Bahar özü ile neler getirdi,
Rengi sese dönür gülün, gülzarın.
Havası nağmedi, suyu etirdi,
Nefesi sevgidi bu ilk baharın (Koca, 2014: 150).

Fikret Koca'nın şiirlerinde ilkbaharın gelişi ile toprağın nağme okumasının yarattığı rayihenin etri duyulur. Sular şakırıyor, güller, çiçekler açıyor, kuşlar ses sese veriyor, baharın gelişini bayram ediyorlar. Tabiatın uyanması şairin kelimelerini güle, çiçeğe dönüştürüp sanki torpağın okuduğu nağme karşılığında onun yakasına saplanmıştı.

Fikret Koca'dan farklı olarak Nüsret Kesemenli'nin “Şehirde bahar” şiirinde garip bir bitkin arzusunun şahidi oluyoruz. Köy yerlerinde baharın gelişi tabiatta canlanmanın, yeşilliğin, gül çiçeğin filizlenmesiyle gönülleri okşuyor. Dağlardan akan şelaleler, yeşeren ağaçlar, boynu eğik menekşeler köy yerlerinin gözokşayan güzellikleridir. Şair bu sene şehirde de baharı göreceğini umut ediyor:

Bu yıl baharı göreceyim, deyesen,
Bu kara asfalt,
Bu beton evler
Yemyeşil göyerecek.
Acıdil bir adamın
Çaşıb dediği hoş söz gibi...
Sekilerde benövşeler bitecek,
Dağlardakitek
Karip, utancak (Kesemenli, 2009: 58).

Nüsret Kesemenli'nin eserlerindeki hüznü hasreti “Nereye gidiyorsun kırlangıçım?” şiirinde de görüyoruz. Baharda gelen, kendisiyle sevgi, aşk getiren kırlangıçım göç zamanında gitmesini şair istemiyor. Bu torpakte yuva kurmuş, yavrusu olmuş kırlangıçlar giderse boş yuvaların hali nasıl olcaktı acaba?! Çünkü yuva yapmak o kadar da kolay olmuyor. Yuvası yıkılan insanlar da var, onlar bir ömür boyu göçebe, mülteci gibi yaşıyorlar. İnsanlar sınırların arkasında kalan yurtlarına

dönemiyorlar. "Kırlangıç sabah müjdesi getirir" (Atalar sözleri, 2013: 272) derler, peki kırlangıç giderse, insanlara müjdeli bir hayır haberi kim getirecektir?!

Muhtar Kazımoğlu "Çağdaş nesir ve folklor" makalesinde yazmaktadır: "Halk tefekkürünün, arkaik bedi düşünce tarzının çağdaş edebiyatta kendi yerini bulması insan-tabiat yakınlığının kaleme alınması ile sınırlanmamaktadır. Yazarlar, gerektiğinde fantastiği tercih ederek olağanüstü değişme ve dönüşümlere özel yer vermekteler. Arzulananın, akla, hayale gelenin halk bedi tefekküründe güçlü yer tutması yazarlar için önemli referans kaynağı oluyor" (Kazımoğlu, 2012: 149).

M.Kazımoğlu'nun bu yaklaşımını aynı ile çağdaş şiirimizde uyguladığımızda Nüsret Kesemenli'nin kırlangıç (karankuş) hakkında yazdığı şiirin insan hayatı ile ilgisi ortaya çıkıyor. İnsanın da içinde kuş gibi hür olmak, uça bilmek isteği vardır. Kırlangıçlar için gök yüzünde "nakışlı" sınır direkleri yoktur, onlar hürdürler. Hür oldukları için de her yere uçup gidebiliyorlar. Fakat şair kendisinin sevgisini kazanmış kırlangıcın bu sene uçup gitmesini istemiyor, yerine tabiatın göçebelik vaaadinin uçup gitmesini, hasrete, ayrılığa son vermesini istiyor:

Hara gedirsen, karankuşum,
Getirdiyin baharı gerimi aparırsan?
Boş yuvan üşüyecek
Muhabbetsiz kötültek.
Seninle göçecektir
Obamızdan gül-çiçek (Kesemenli, 2009: 105).

Baharın müjdecilerinden biri de ağaçkakan kuşudur. Nüsret Kesemenli'nin "Karankuşu" gibi Vakıf Memmedov'un "Ağaçdeleni" ilkbaharın müjdecisidir. "Ağaçkakan, ne kapımı döversin" şiirinde ağaçkakan şairin kapısını dövüyor. Kışın soğundan, zemherinden kurtulmamış, yolların sisli olduğu bir vakitte ağaçkakanın şairin kapısını dövmesi şairi hayalden ayırıyor, çevresine bakıyor, ilkbahar rüzgarlarının estiğini, havanın hararetini duyuyor, bu da ona umut veriyor, ilkbaharın gelişi ile yeniliklerin de geldiğini gösteriyor. Ağaçkakan şairi hayalden koparıp müjdelediği gibi şair de ağaçkakanı muştuluyor:

Ağaçdelen, gözün aydın yaz gelir...
Bana taraf bir mukaddes iz gelir.
İnsaf ele, bele günler az gelir,
Ağaçdelen, ne kapımı döyersen?..(Memmedov, 2014: 113)

Kemaleddin Kadim'in "Akşam çatmaz akşamına bu yazın" şiirinde Nevruz bayramında fala çıkma sahnesi tasvir edilmiştir. Bilindiği gibi, bayram akşamı kapı

arkasında durup kim ne konuşuyor diye dinlerler. Duydukları kelimelere göre gençler kendi kaderlerinde olabilecek belirtiler ararlar. Özellikle bekar erkekler, kızlar kendi kısmetlerin ararlar. Burada da şair zalim olan Zulüm Hasan'a seslenerek sözlerine dikkat etmesini vurgular, onun kötü sözlerinden kalplerin kırılmasını istemiyor:

Pencereden kulak asan çok olar.

Kapılardan atılmamış şal hele.

Şirin danış, neçe ümid yıkılar,

Zulüm Hasan, sözlerini bal ele (Kadim, 2009: 22).

Şairin “Kökle üreyini yaz havasına” (“Akort eyle kalbini ilkbahar havasına”) adlı şiirinde bahar bayramında nağme söylenmesi, gamdan kurtulması gibi konulardan bahsediliyor. Şair “kilime bürün, el ile sürün” (Atalar sözleri, 2013: 347) atasözünün ışığında derdini, hüznünü unutmanın tek yolunu el ile beraber olmakta, el ile yakınlıkta görüyor. Ne zaman bu yakınlık olacaksa, kalpler de ısınacak, hatta sonraki kış gecelerinde de hatıraların sıcaklığı seni üşümeğe koymayacaktır. Bütün bu duyguların bedii ifadesi şiirde yer almıştır:

Bürün bir elinen palaza, belke,

Bir el dediyine doğma deyesen.

Söyken ki, söykenib bu yaza belke,

Bir ürek dolusu nağme deyesen –

Kökle üreyini yaz havasına (Kadim, 2009: 28).

Orhan Paşa “Bir yandan da bu yaz havası” şiirinde Nevruz’un gelişini tabiatta, hatta kurumuş ağaçların canlanması, çimlenmesi ile müşahede olduğunu, goncaların köz köz açıldığını, böyle bir zamanda ateşli bakışlara tuş olanların ateşten kurtulabilmeyeceklerini tasvir etmiştir:

İl göyçek gelib, yaz olubdu,

Kuru ağac da saz olubdu.

Ter gönçeler köz-köz olubdu,

Közler deli şimşek yuvası;

Bir yandan da bu yaz havası! (Paşa, 2015: 124)

Ramiz Rövsen’in bahar akşamlarının meşumluğu ile ilgili yazdığı “Çiçekler doğuyor bu yaz gecesi” şiiri orjinal söyleyiş tarzı, ifade olunan düşüncelerin geleneksel olamayan usulu ve tatlılığı ile farklılık arzeder. Tabiatın canlanması ilkbahar gecelerinde çiçeklerin doğulması ile hem de sevgi getirmektedir. Masum bir kızın dudakları şairin

adını fisıldiyorsa, bu ilkbahar gecesinde sadece sevmek yok, belki o kızın yolunda ölmek de olur:

Çiçekler doğulur bu yaz gecesi,
Bu yaz gecesinde sevmeye ne var?!
Dersem güllerini bu gelen yazın,
Sallanıb yellensem budaklarından,
Eşitsem adımları seven bir kızın
Hele öpülmemiş dudaklarından, -
Bu yaz gecesinde ölmeye ne var?! (Rövşen, 2006: 27).

Şair daha sonra bu ilkbahar gecesinde güller ile beraber neredeyse güllerin de açıldığı muhabbetini yapıyor. Güller sözü ile gülleler sözünün benzerliği olsa da, mahiyetinde büyük fark vardır. Ağ gömleklerin yakalığına konan güller aşkın, sevginin belirtilerise, gülleler ölümün, faciyanın korkunçluğunu yaşıyor. Yaşıyor söyledik, burada bu kelime uygun olmasa da, her bir güllede bir ölüm hükmü gizlendiğinin farkındayız. Şairin kalbini sıkan bu duygu beşeriyetin kendisine düşman olması ile ilgilidir. İnsan hiç düşünmeden kendi geleceğini top ateşleri altına atmıştır.

Her bir Azerbaycan Türkünün bir Tebriz derdi var, ilkbahar gecesinde çiçek açıyor, tazeleniyor, yenileniyor. İlkbahar gecesi sadece aşk getirmiyor, dert, gam da getiriyor:

Çiçekler doğulur bu yaz gecesi,
Çiçekler açılır gülle sesine.
Gülle açılır:
Ağ-ağ köyneklerin yakalığında,
Sağ-sağ üreklerin yakınlığında
güller açılır,
Gülleler açılır, güller açılır,
Çiçekler açılır bu yaz gecesi...
Çiçekler doğulur bu yaz gecesi
Parisde, Tebrizde, heyetimizde.
Bu yaz gecesinde çiçekleyecek
Belke derdimiz de, hesretimiz de (Rövşen, 2006: 28).

Nevruz mutluluk, eğlence bayramıdır. Bu bayramda insanlar en güzel elbiselerini giyer, en güzel nimetlerini sofraya dizer, nineler torunlarına nakışlı çoraplar örerd. Bütün evlerde şekerbura, baklava, goğal, tendir kökesi pişiriler, çeşitli tatlılar yapılırd. Bazı farklılıklar ile Nevruz hazırlıkları çağdaş devrimizde de geleneksel olarak devam etmektedir. Bu geleneksel adetlerin temelinde bir de “Yıla nasıl başlarsan öyle de devam eder” (Ordubat folklor örnekleri) deyiminde olan inancın özel yeri vardır. Nevruz gözün, gönlün tokluğu duygusunu oluşturuyor, bu inam şair karakterinde Serdar Zeynal`ın “Bana bu baharın nefesi bestir” şiirinin leytmotifine dönüşüyor, mısra mısra kalbimize süzülüyor:

Çiçekler çimene daranıb çıkar,

Derede züzmüme, yamacda sesdir.

Gülürem gözüme min çiçek bakar.

Mene bu baharın nefesi besdir (Zeynal, 2008: 77).

Bu gülün çiçeğin rayihesinde şair Zeykam Vügar da gönlünü ilkbahara kaptırıyor. İlkbaharda gül çiçeğin koynunda nazlana nazlana gezen güzelleri gören şairin kalbinde bahar şiiriye dönüşüyor, aşk duyguları baş kaldırıyor:

Gece-gündüz olur taraz,

Beraberlik sevir bu yaz.

Satdıkça her gül-çiçek naz,

Yaza gönül verdim, Allah,

Bu yazı da gördüm, Allah (Vügar, 2009: 145).

Nevruz müjdeleyen çiçeklerden menekşe (benövşe) zaman zaman el aşklarının söhbetlerinin esas mötifi olduğu gibi çağdaş şairlerin de şiirlerinde önemli yer tutmaktadır. Kimisi onun boynunun büküklüğünden, kimisi hasretinden, kimisi çabuk aldanmasından, kimisi de sadakatinden yazıyor. Ramiz Kerem`in şiirleri içinde “Heyf senden benövşe” (“Yazık senden menekşe”) şiiri aldadılmış gülün ayrılıklara düşmesine bir acıma duygusunun etkisini oluşturuyor:

Aldatdı bahar seni,

Hele çöller kar imiş.

Her görüşün sonunda,

Bir ayrılık var imiş,

Heyif senden, benövşe (Kerem, 2015: 147).

Baharın gelişi kendisi ile sevgi aşk getiriyor. Kızlar bulak başında su sonaları gibi taranır, oğlanlar yol üzerinde durup kızları bekliyor, birini gözaltı eyleyip gönlünü açmak istiyor. Fahreddin Meydanlı'nın "Bir de ki, Bahar" şiirinin lirik kahramanı da güneşin zerresi gibi sevdiği kızın saçlarına sinmek, onun gönül mülkünü ateşli nefesiyle ısıtmak istiyor. Sevgilisi giden yollara halılar sermek istiyor ki, ayağına bir taş değmesin. Lirik kahramanın iki sevgilisinden biri de ona bu güzel duyguları yaşıtan ilk bahardır:

Öpem, عزیزleyem, duyam, iyleyem,
Barmağın dokunmuş en küçük ne var.
Car çekib aleme bunu söyleyem,
Sevdiyim bir sensen, bir de ki, Bahar (Meydanlı, 2009: 79).

Sevgi aşk duygularının ısındığı bir zamanda kuşlar da birbirine nağme söylüyor, gençler bu bayram günlerinde yaktıkları şenlik ateşleriyle birbirlerini selamlıyor, sevinçlerini paylaşıyorlar. Kızlar oğlanlardan bir işaret bekliyor, vuslata erecekleri günün hasreti ile yaşıyorlar. Bu doğal duyguları alovlandıran "Bahar" Nazlı Hacılı'nın şiirlerinde kendine has şeklide, bedii boyalar, teşbihlerle okuyucuya sunulmaktadır:

Kuşlar nağme deyir biribirine,
Cavanlar can atır tongal kalasın.
Kızlar dünya verer kemer yerine,
Bir merdin kolunu bele dolasın (Hacılı, 2010: 54).

İlkbaharda arzusu gerçekleşebilenlerle beraber sevgisine kavuşamayanların hasreti de okuyucuyu üzüyor. Sonbaharda doğup ilkbaharda aşk ateşinde yanan aşığın göz yaşları yağmura benziyor. "Kim süsledi bu yazı" şiirinde yanlızlıktan kimsesiz kalan ve yorgun düşen bulutlara benziyor Rüstem Behrudi'nin lirik kahramanı. Şair camdan gece-gündüz yollara bakıyor, hayalinde "sevda gecelerinde" yitirdiklerini hatırlıyor, ama ilkbahar çiçekleri sonbahara kalmadığı gibi onun da sevgisi unutulmuştur, artık şairin gitmeğe bir yeri de yoktur:

Bu da, bu da ilk bahar,
Esdı yine ruzgarı.
Tanrı yine sırr açır,
Açmağa sırrım da yok.
Çiçek kimi açılır,
Bak derdimin açarı,
Bu bedende yoruldum,
Gitmeye yerim de yok (Behrudi, 2000: 19).

Baharın bu hoş anlarında Rüstem Behrudî'nin sevgisi taşa değmiş, unutulmuş lirik kahramanı gitmeğe bir sıcak yuva bulmasa da, Fergane Mehdiyeva'nın tasvir ettiği lirik kahramanlar ise bu baharda sıcak yuva yapmak arzusundalar. Bu bahar düğünlerinde gelecek düğünlerin de temeli atılmış oluyor, yüreği kuş gibi uçan kızları gençler gizlice gözaltı ederler. Hatta bu düğünlerde el kaldırıp oynayan, turna gibi süzen ninelerin aklına kendi düğünleri gelir. Hatıraların sığağında ısınırlar. Fergane Mehdiyeva şiirin sonunda gelinlerin düğün kınası yakmalarını, seven gönüllerin kısmeti olan bahar düğünlerini dünyayı düzenleyen bir düğün yerine çevrildiği şekilde yorumlamaktadır:

Geler ömrümüze bahar toyları,

Gelinler belener toy kınasına.

Sevenler gözünde döner bu dünya,

Seven gönüllerin toyhanasına (Mehdiyeva, 2012: 111).

Novruz bayramının mahiyetini genç nesle ulaştırmak amacıyla İbrahim Yusufoglu'nun yazdığı "Nevruz adetlerimiz" şiirini özellikle belirtmek gerekiyor. Çocuklara yönelik yazılan bu şiirde yazar Nevruz bayramı öncesi ve bayram günleri yapılan gelenekleri kaleme almıştır. Semeni yeşertilmesi, evlerin, bahçelerin süpürülüp temizlenmesi, ninelerin fırında köke (poğaç), baklava, şekerpare pişirmeleri, dedelerin şenlik ateşi yapmak amacıyla kuru odun toplamaları, son çarşambada ateş üzerinden atlamaları, bayram akşamı kızların kapı dinlemeleri, bayram günü erkenden yaşlıların ziyaret edilmesi gibi geleneklerin tasviri şiirin esas amacını oluşturuyor. Şiirin son bendinde şair bayrama kadar "haddini aşmış" mızıkçılık yapan çocukların da bayram günü barışıklarını belirtiyor:

Erköyünler, cıgallar

Heddini herden aşır.

Kimse kimden küserse,

Bayram günü barışır (Yusufoğlu, 2012: 174)

Sonuç

Bağımsızlık dönemi şiirinde klasik edebiyatımızda olduğu gibi bahar konusu fazla yer almıştır. Bu, bir yandan ilkbaharın gelişi ile kanların uyanması, tabiatın canlanmasının sonucuysa, diğer yandan geleneğe saygı ve sevginin tezahür belirtildiğidir. Bu poetik örneklerde Nevruz bayramının ayrı ayrı yönlerinden bahsediliyor, geleneğin korunması ve yaşatılması aşılanıyor.

Nevruz bayramı 2009 yılının Eylül ayından itibaren YUNESKO'nun gayri-maddi medeni irs listesine dahil edilmiş, 23 Şubat 2010 yılında ise BMT Baş Assambleyası'nın 64.kurultay toplantısında Mart ayının 21'i "Uluslararası Nevruz

Günü" ilan edilmiştir. Nevruz bayramı öyle bir beşeri bayramdır ki, onun arkaik katında olan bazı gayeler hala tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. Nevruz bayramının beşeriyete aşladığı ali maksatların gelecekte bütün dünya halkları tarafından kabul görek daha büyük anlamda dünya kültürü haline geleceğini umut ediyoruz.

Aynı zamanda şunu da belirtmek gerekir ki, çağdaş Azerbaycan şiirinde "Nevruz" bayramının yansıması şairlerin başvurduğu gündemdeki önemli konu olarak kalmaktadır.

İlmi yenilikler. Araştırmanın ilmi yenilikleri Nevruz bayramı ve baharın gelişi, bu zaman icra edilen gelenek ve göreneklerin çağdaş Azerbaycan şiirinde yansımasının ilmi nazari yönden öğrenilmesidir. Bu araştırma işi Azerbaycan folklor biliminde ilk kez öğrenilmektedir.

Makalede "Nevruz-Bahar" bayramı ile ilgili yazılmış şiirler belirlenmiş, onların kullanıldığı kaynaklar araştırılmıştır.

Makaleden universitet, lise ve okullarda bayramla ilgili yapılan faaliyetlerde, araştırma çalışmalarında metodik malzeme gibi kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Allahverdi Ramin. Tegvim mifleri ve Novruz. Bakı, Nurlan, 2013, 180 s.
- Aliyev Razim. Musigi felsefesini genezisi. Bakı, 2015, 100 s.
- Atalar sözleri. Tertib edeni ve ön sözün müellifi Metanet Yagubgızı. Bakı, Nurlan, 2013, 476 s.
- Balasakunlu Yusuf. Kutadku bilik. Bakı, genclik, 1998, 336 s.
- Behrudi R. Bitecek ne varsa bitmelidi. Bakı, Atilla, 2000, 78 s.
- Cabbarlı Cefer. Eserleri. 4 cildə, I c. Bakı, Şerg-Gerb, 2005, 328 s.
- Fuzuli Muhammed. Seçilmiş eserleri. 2 cild, I cild, Bakı, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı, 1988, 581 s.
- Gencevi Nizami. Hamse, poemalardan parçalar. Bakı, Genclik, 1981, 274 s.
- Hacılı Nazlı. Taleyime köçsen menim. Nahçıvan, 2010, 80 s.
- Hatayi Şah İsmayıl. Seçilmiş eserleri. Şerg-Gerb, 2005, 384 s.
- İlgar Memmed. Bir uzun küçe. Bakı, Nurlar, 2015, 240 s.
- Kadim Kemaleddin. Allahdı, şeytandı, menem. Bakı, "Vektor", 2009, 206 s.
- Kasımlı Meherrem. Novruz merasim kompleksinin tarihi-mifoloji anlamı. Az.şifahi halk e-na dair teddikler, VIII, Bakı, Seda, 1999, 188 s.
- Kazımoğlu Muhtar. Epos Nesr Problemler. Bakı, 2012, Elm ve tehsil, 164 s.
- Kerem Ramiz. Men sözden asıldım. Bakı, "Vetenoğlu", 2015, 208 s.

- Kesemenli N. Kapamayın gözlerimi. Bakı, 2009, 152 s.
- Koca Fikret. Seçilmiş eserleri. II c. Bakı, UniPrint, 2014, 364 s.
- Mehdiyeva Fergane. İkimiz darıhsak. Bakı, "Adiloğlu", 2012, 220 s.
- Meydanlı Fahreddin. Sevenler kocalmır. Bakı, Şirvanneşr, 2009, 228 s.
- Memmedov Vagif. Deniz de nigaran, sen de nigaran. Bakı, Şirvanneşr, 2014,132 s.
- Ordubad folklor örneklerinden. arşif kendimizdedir.
- Paşa Orhan. Yağmur kokusu. Bakı. "Uğur", 2015, 228 s.
- Rövşen Ramiz. Gedek biz olmayan yere. Bakı,"Çırak", 2006, 184 s.
- Şehriyar Mehemmed Hüseyin. Seçilmiş eserleri. Bakı, "Avrasiya Press", 2005, 480 s.
- Vügar Zeygem. Vaten derdi olmaya. Nahçıvan, "Kızıl dağ", 2009, 160 s.
- Yusifov İ. Seçilmiş eserleri. Bakı, Şirvanneşr, 2012, 200 s
- Zeynal Serdar. Deniz ağladır meni. Bakı. "Nurlan", 2008, 212 s.
- Yelok Veli Savaş. "Uygur türklerinde nevrüz". G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 2 (2005), 183-199
- İnternet:
https://az.wikipedia.org/wiki/Ağaverdi_Xəlil. Halil Ağaverdi.